

Date: 25th January-2026

ONA TILI DARSLARIDA SO‘ZLARNI TO‘G‘RI YOZISH VA TINISH
BELGILARINI TO‘G‘RI QO‘YISH QOIDALARI

Ergasheva Manzuraxon Ibragimovna

Farg‘ona viloyati Marg‘ilon shahar 2-son texnikumi
ona tili va adabiyat fani o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ona tili ta’limi jarayonida o‘quvchilarning yozma savodxonligini shakllantirish, xususan, o‘zbek tilining imlo (orfografiya) va tinish belgilari (punktuatsiya) tizimini o‘rgatishning dolzarb masalalari tahlil qilinadi. Maqolada imlo qoidalarining fonetik, morfologik va an’anaviy tamoyillari hamda tinish belgilarining gapdagi mantiqiy-uslubiy vazifalari yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy axborot texnologiyalari sharoitida o‘quvchilarda yozuv madaniyatini yuksaltirish, xatolarni bartaraf etishning samarali metodik usullari va interfaol yondashuvlar bo‘yicha amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: Ona tili ta’limi, imlo qoidalar, orfografiya, tinish belgilari, punktuatsiya, yozma savodxonlik, nutq madaniyati, morfologik tamoyil, fonetik tamoyil, punktuatsion ko‘nikma, yozma nutq, metodika, interfaol usullar, so‘z mas’uliyati, mantiqiy tafakkur.

Har qanday millatning o‘zligini anglatuvchi, uning madaniyati, tarixi va ma’naviy xazinasini bo‘lmish ona tili — nafaqat oddiy muloqot vositasi, balki inson tafakkurining ko‘zgusi, milliy g‘ururining timsolidir. O‘zbek tilining boy imkoniyatlarini chuqur his etish, uning jozibadorligini saqlab qolish va kelajak avlodga sof, buzilmagan holda yetkazish har bir ongli fuqaroning vijdoniy burchi hamda ma’naviy mas’uliyati hisoblanadi. Jamiyat taraqqiyoti va shaxs kamolotida yozma nutqning o‘rni beqiyosdir; zero, yozma nutq insonning intellektual salohiyati va madaniy darajasini ko‘rsatuvchi asosiy mezondir. Shu sababli, zamonaviy maktab ta’limida ona tili darslarining eng ustuvor vazifasi o‘quvchilarni nafaqat og‘zaki ravishda ravon so‘zlashga, balki o‘z fikr-mulohazalarini yozma shaklda mantiqli, izchil va eng muhimi, xatosiz bayon qilishga o‘rgatishdan iboratdir. Yozma savodxonlik ikki yirik va o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lgan ustun — *imlo (orfografiya)* va *tinish belgilari (punktuatsiya)* qoidalariga tayanadi. Imlo qoidalarini so‘zlarning shakliy yaxlitligini va tildagi bir xillikni ta’minlash, tinish belgilari jumladagi ma’no qatlamlarini ochib beradi, his-tuyg‘ularni tartibga soladi va fikrning o‘quvchiga aniq yetib borishini kafolatlaydi.

Bugungi shiddatli axborot almashinuvi asrida, ijtimoiy tarmoqlar va tezkor xabarlar muloqotning asosiy shakliga aylangan bir davrda, afsuski, yozma nutq madaniyatiga e’tiborning pasayishi, imlo qoidalariga bepisandlik bilan qarash holatlari kuzatilmoqda. Bunday sharoitda ona tili darslarining ahamiyati yanada ortadi. Dars jarayonida o‘quvchilarda nafaqat qoidalarni yodlash, balki "so‘z mas’uliyati" tushunchasini shakllantirish, har bir qo‘yilgan vergul ortida katta ma’no borligini anglatish zarur.

Date: 25th January-2026

Ona tili darslarida yozma savodxonlikni shakllantirish jarayoni ikki yirik yoʻnalishni — imlo meʼyorlarini oʻzlashtirish va punktuatsion koʻnikmalarni rivojlantirishni qamrab oladi. Quyida ushbu yoʻnalishlarning nazariy va amaliy jihatlari kengroq tahlil qilinadi.

Imlo qoidalari — yozma nutqning tartib va intizomi. Oʻzbek tili imlosi uzoq yillik shakllanish tarixiga ega boʻlib, hozirgi kunda u bir necha asosiy tamoyillar asosida tartibga solinadi. Oʻquvchilarda imloviy sezgirlikni uygʻotish uchun quyidagi boʻlimlarga alohida eʼtibor qaratish lozim:

Asos va qoʻshimchalar imlosi: Oʻzbek tili agglyutinativ til boʻlganligi sababli, soʻz yasovchi va shakl yasovchi qoʻshimchalarning qoʻshilishi natijasida soʻz oʻzagida sodir boʻladigan tovush oʻzgarishlari (tovush tushishi, tovush ortishi yoki almashishi) eng koʻp xato qilinadigan sohalardir. Masalan, "*past-baland*" emas, "*pas-baland*" yoki "*sariq+i > sargʻishi*" kabi holatlarni morfologik tahlil orqali tushuntirish oʻquvchining xotirasida mustahkam qoladi.

Murakkab soʻzlar va ularning yozilishi: Qoʻshib yoziladigan, chiziqcha bilan yoziladigan va ajratib yoziladigan (soʻz birikmasi shaklidagi) soʻzlarni farqlash savodxonlikning muhim bosqichidir. Ayniqsa, juft soʻzlar va takroriy soʻzlarning doimo chiziqcha bilan yozilishi, biroq maʼno jihatdan yaxlitlanib ketgan qoʻshma soʻzlarning qoʻshib yozilishi (masalan, *oshqovoq*, *belbogʻ*) farqlari amaliy mashqlar orqali mustahkamlanishi zarur.

Bosh harflar imlosi: Atoqli otlar, geografik nomlar, muassasa va tashkilot nomlarining bosh harfda yozilishi shunchaki grammatik qoida emas, balki obyektga nisbatan hurmat va aniqlikni ifodalaydi.

Punktuatsiya — yozuvning mantiqiy va intonatsion asosi. Tinish belgilari yozuvdagi "yashirin ovoz" vazifasini oʻtaydi. Ular gapdagi mantiqiy urgʻuni belgilab beradi.

➤ **Vergul (,) — eng koʻp funktsiyali belgi:** Vergulning ishlatilish oʻrinlari juda keng. Oʻquvchilar koʻpincha undalma, kirish soʻzlar va murakkab gap qismlari orasida vergul qoʻyishda qiynaladilar. Masalan, "*Ukam, kitobni ol*" (buyruq) va "*Ukam kitobni oldi*" (xabar) oʻrtasidagi farq aynan tinish belgisiga tayanadi. Shuningdek, uyadosh boʻlaklar orasidagi bogʻlovchisiz aloqada vergulning oʻrni beqiyos.

➤ **Tire (—) va Qoʻshnuqta (:):** Bu belgilar koʻpincha bogʻlanishsiz qoʻshma gaplarda bir-birining oʻrnini toʻldiradi. Qoʻshnuqta tushuntirish, sabab yoki sanashdan oldin kelsa; tire natija, zidlash yoki toʻsatdan yuz bergan harakatni ifodalashda qoʻllaniladi. Ularning toʻgʻri qoʻyilishi matnning oʻqish tezligi va tushunilish darajasini oshiradi.

➤ **Qoʻshtirnoq (« »):** Koʻchirma gaplarni muallif gapidan ajratishda, shuningdek, koʻchma maʼnoda qoʻllanilgan soʻzlar yoki asar nomlarini belgilashda qoʻshtirnoqning ahamiyati katta.

Darslarda savodxonlikni oshirishning metodik strategiyalari. Nazariy bilimlarni amaliy koʻnikmaga aylantirish uchun oʻqituvchi quyidagi metodlardan foydalanishi samarali:

✓ **"Topqir tahrirchi" mashqi:** Oʻquvchilarga xatolar bilan toʻldirilgan matn beriladi. Bu ularni diqqatli boʻlishga va qoidalarni ongli ravishda qoʻllashga majbur qiladi.

Date: 25th January-2026

✓ **Grafik diktantlar:** Gapning sxemasini chizish orqali tinish belgilarining o'rnini aniqlash. Bu usul ayniqsa qo'shma gaplar mavzusida o'quvchining vizual xotirasini ishga soladi.

✓ **Etimologik izoh:** Qiyin yoziladigan so'zlarning kelib chiqishini tushuntirish (masalan, arabcha yoki forsha o'zlashmalar) o'quvchida so'zning yozilishiga nisbatan mantiqiy asos shakllantiradi.

Nutqiy uslublar va imlo o'rtasidagi bog'liqlik. Imlo qoidalarini faqat grammatik qolip emas, balki tanlangan uslubga qarab ham o'zgaruvchanlik kasb etishi mumkin. Masalan, rasmiy-idoraviy uslubda (ariza, ishonchnoma, buyruq) so'zlarning qisqartirilishi va bosh harflarda yozilishi qat'iy tartibga solingan bo'lsa, badiiy uslubda muallifning individual uslubi, ya'ni "avtor punktuatsiyasi" tushunchasi paydo bo'ladi. O'quvchilarga matnning maqsadiga qarab (ilmiy, ommabop yoki badiiy) tinish belgilarining yuklamasi o'zgarishini tushuntirish ularning uslubiy savodxonligini oshiradi.

Fonetik o'zgarishlar va imlodagi qiyinchiliklar. O'zbek tili imlosida eng ko'p xatoliklar tovush almashishlari va urg'u bilan bog'liqdir.

- **Unlilarning yozilishi:** Masalan, *i* va *u* unlilarining ayrim so'zlar oxirida talaffuzda tushib qolsa-da, yozuvda saqlanishi (masalan: *singlim* emas, *singilim* — o'zak va qo'shimcha munosabati) yoki aksincha holatlar alohida tahlilni talab qiladi.

- **B va P, G va K undoshlari:** So'z oxirida jarangli undoshlarning jarangsizlanishi (talaffuzda) o'quvchini chalg'itadi. Bunda so'zga unli bilan boshlanuvchi qo'shimcha qo'shib ko'rish orqali (masalan: *kitob* – *kitobi*, *maktab* – *maktabi*) so'zning asl o'zagini aniqlash metodini qo'llash imlo xatolarini minimal darajaga tushiradi.

Punktuatsiyaning matn intonatsiyasi va ritmini belgilashi. Tinish belgilari yozma matnning "musiqasi"ni yaratadi.

- **Ko'p nuqta (...) vazifasi:** Bu belgi nafaqat gap tugallanmaganini, balki so'zlovchining ruhiy holati, hayajoni, ikkilanishi yoki fikrning chuqurligini ifodalaydi. O'quvchilarga "sukunat" belgisining yozuvdagi kuchini tushuntirish ularning ijodiy ishlarida (insho va bayonlarda) tasviriyligni oshiradi.

- **Nuqtali vergul (;) ishlatilishi:** Bu belgi murakkab qo'shma gaplar ichida, qismlar bir-biridan mazmunan uzoqroq bo'lganda yoki qismlar ichida allaqachon vergullar mavjud bo'lganda qo'llaniladi. Bu belgini o'rinli qo'llash yuqori darajadagi punktuatsion mahorat hisoblanadi.

Raqamli muhitda imlo va punktuatsiya muammolari. Bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri — kompyuter va smartfon orqali yozishda yuzaga kelayotgan xatolardir.

- **Avtokorreksiya muammosi:** Gadgetlardagi lug'atlar doim ham grammatik to'g'ri bo'lmasligi mumkin. O'quvchilarda texnik vositaga emas, o'z bilimiga tayanish ko'nikmasini shakllantirish kerak.

- **Lotin alifbosidagi o'ziga xosliklar:** Masalan, **O'** va **G'** harflarining yozilishi, **tutuq belgisi** hamda **ng** tovushining yozuvda ifodalanishi lotin yozuvidagi o'zbek imlosining o'ziga xos "nozik" nuqtalaridir. Darslarda ushbu harflarning to'g'ri klaviatura belgilarida yozilishini o'rgatish ham zamonaviy savodxonlikning bir qismidir.

Date: 25th January-2026

Interfaol lugʻat ishlari va "Imlo lugʻati" bilan doimiy muloqot. Oʻquvchi har bir shubhali soʻzda "Oʻzbek tilining imlo lugʻati"ga murojaat qilish odatini shakllantirishi lozim. Darslarda "Lugʻat bilan poyga" yoki "Eng boy lugʻat egasi" kabi musobaqalar tashkil etish, soʻzlarning yozilishini qiyoslash orqali ularning maʼnaviy va imloviy farqlarini tushuntirish yozma nutqni boyitadi.

Xulosa oʻrnida taʼkidlash lozimki, ona tili darslarida imlo va punktuatsiya qoidalarini oʻrgatish shunchaki grammatik qoliplarni yodlatish emas, balki oʻquvchining mantiqiy tafakkurini shakllantirish va uning madaniy saviyasini yuksaltirishga qaratilgan fundamental jarayondir. Imlo qoidalarini tilning shakliy intizomini saqlasa, tinish belgilari yozma nutqqa jon bagʻishlaydi, uning mazmuniy va hissiy jozibasini taʼminlaydi. Bugungi globallashuv va raqamli texnologiyalar rivojlangan davrda, yozma muloqot tezkor va qisqa shaklga kelib qolgan bir sharoitda, ona tilining imloiy tozaligini saqlash har qachongidan ham dolzarbroq ahamiyat kasb etmoqda. Zero, har bir toʻgʻri yozilgan soʻz va oʻrinli qoʻyilgan tinish belgisi shaxsning oʻz millatiga, tarixiga va madaniyatiga boʻlgan yuksak ehtiromining amaliy ifodasidir.

Oʻquvchilarda yozma savodxonlikni oshirish uchun quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

✚ **Tizimlilik:** Imlo va punktuatsiya qoidalarini oʻrgatish uzluksiz boʻlishi va barcha fanlar bilan integratsiya qilinishi lozim.

✚ **Mantiqiy yondashuv:** Oʻquvchi qoidani shunchaki yodlamasdan, soʻzning morfologik tarkibi va gapning mantiqiy qurilishini anglab yetishi kerak.

✚ **Masʼuliyat:** Har bir yosh avlod vakilida "savodli yozish — mening nufuzim va madaniyatim" degan ichki ehtiyojni shakllantirish ona tili oʻqituvchisining oliy maqsadidir.

Xulosa qilib aytganda, ona tili qoidalarini mukammal bilish va ularga yozma nutqda qatʼiy rioya qilish jamiyatda oʻzaro tushunishni osonlashtiradi, fikrlarimizning tiniq va taʼsirli boʻlishini taʼminlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Oʻzbekiston Respublikasining "Davlat tili haqida"gi Qonuni. — T.: Adolat, 1995.
2. Oʻzbek tilining asosiy imlo qoidalarini. — T.: Oʻqituvchi, 1990.
3. Abdullayeva M. va boshqalar. Ona tili taʼlimi metodikasi (oliy oʻquv yurtlari filologiya fakultetlari talabalari uchun darslik). — T.: Fan va texnologiya, 2014.
4. Gʻulomov A., Asqarova M. Ona tili oʻqitish metodikasi. — T.: Oʻqituvchi, 1995.
5. Hozirgi oʻzbek adabiy tili: Morfologiya. — T.: Fan, 1980.
6. Hozirgi oʻzbek adabiy tili: Sintaksis. — T.: Fan, 1981.
7. Neʼmatov H., Gʻulomova X., Yoʻldoshev Q. Ona tili taʼlimi mazmuni va metodikasi. — T.: TDPU, 2004.
8. Rasulov R. Lotin yozuviga asoslangan oʻzbek alifbosi va imlosi. — T.: Choʻlpon, 2002.
9. Rahmatullayev Sh. Hozirgi adabiy oʻzbek tili. — T.: Universitet, 2006.
10. Turobova M. Oʻzbek tilidan amaliy mashgʻulotlar. — T.: Oʻqituvchi, 1994.

